

Amsterdam – Concertgebouw – zondag 16 juni 1974 – 20.15 uur

Den Haag – Diligentia – woensdag 19 juni 1974 – 20.15 uur

Rondom Schönberg I

dirigent
soliste

Reinbert de Leeuw
Dorothy Dorow, sopraan

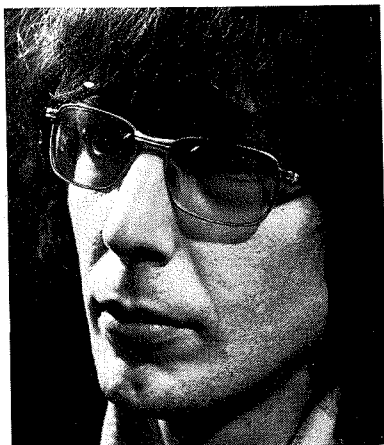
Amsterdams Strijkkwartet
bestaande uit:
Jeannelotte Hertzberger en Jan Hulst
viool,
Rena Scholtens, altviool, René van Ast,
violoncel

instrumentalisten

Vera Badings, harp, Maarten Bon,
harmonium en piano,
Stanley Hoogland, celesta,
Geert van Keulen, basklarinet
Peter Masseurs, trompet,
George Pieterse, klarinet,
Rien de Reede, fluit,
Pierre Woudenberg, klarinet

Alban Berg en Arnold Schönberg door B. F. Dolbin

Reinbert de Leeuw

Dorothy Dorow

Alban Berg
1885–1935

Programma

Strijkkwartet, op. 3

(1909/10, bewerkt in 1924)

Langsam
Mässige Viertel

Anton Webern
1883–1945

Fünf geistliche Lieder, op. 15

(1917–22)

voor zangstem, fluit, klarinet,
basklarinet, trompet, harp, viool en
altviool

Drei Volkstexte, op. 17

(1924)

voor zangstem, viool, altviool,
klarinet en basklarinet

Pauze

Arnold Schönberg
1874–1951

Herzgewächse, op. 20

(1911)

voor hoge sopraan, celesta,
harmonium en harp

Suite, op. 29 (1924–26)

voor esklarinet, besklarinet,
basklarinet, viool, altviool, violoncel en
piano

Ouverture : Allegretto. Sehr flott

Tanzschritte : Moderato

Thema und Variationen

Gigue

Anton Webern

Hoewel men bij het horen van de naam Webern geneigd is in de eerste plaats te denken aan uiterst abstracte (wat dat ook is) instrumentale composities als de Symfonie, op. 21, de 'Klavier-Variationen', op. 27 en de Orkestvariaties, op. 30, maakte Webern toch in meer dan de helft van zijn 31 genummerde opera gebruik van de menselijke stem. In de periode 1914-1927 componeerde hij zelfs uitsluitend vocaal-instrumentale muziek, te weten de liederencycli op. 12 tot en met op. 19. Opmerkelijk is dat Webern behalve in de eerste cyclus van deze reeks, de vroege liederen op. 3 en 4 en de laatste liederen op. 23 en 25 op tekst van Hildegard Jone, zich in zijn keuze van de instrumentale begeleiding nergens tot de min of meer obligate piano beperkt. Daarvoor in de plaats komen vaak zeer onorthodoxe instrumentale combinaties, vergelijkbaar met die van Schönberg in diens 'Herzgewächse' (1911) en 'Pierrot Lunaire' (1912), maar ook met die van Strawinsky in diens 'Berceuses du chat' (1916) en 'l'Histoire du soldat' (1918) -al hield wat de laatste betreft daarmee ook voorlopig elke vergelijking op. Weberns voorkeur voor het vocale componeren valt voor een deel te verklaren uit het feit dat het gebruik van tekst de vormproblemen die de puur instrumentale schrijfwijze opleverde in de overgangsfase van vrij atonaal tot dodecafonisch componeren, verlichtte. Maar zonder een werkelijke voorliefde voor de menselijke stem waren dertien jaar componeren voor alleen de stem en de resultaten daarvan niet denkbaar geweest.

Fünf geistliche Lieder, op. 15

Met de 'Kanons', op. 16, zijn deze liederen Weberns laatste composities in vrij atonale stijl. Stilistisch staan zij echter dicht bij de Trakl-liederen, op. 14, dan bij deze canons. Weinig verwonderlijk als we weten dat de oudste van de 'Geistliche Lieder' ('Fahr hin, o Seel') uit hetzelfde jaar dateert als de oudste van de Trakl-liederen. Voor het overige valt de compositie ervan na die van de Trakl-liederen, die zij in polyfone en ritmische complexiteit op sommige plaatsen dan ook overtreffen. Het vijfde lied ('Fahr hin, o Seel') is een doorgecomponeerde dubbelcanon in motu contrario (in tegenbeweging), beginnend in trompet-klarinet, en zangstem-viool.

De première van de 'Fünf geistliche Lieder' vond plaats op 9 oktober 1924, het jaar waarin Webern in Wenen een eerste blijk van officiële erkenning in ontvangst mocht nemen: de muziekprijs van de stad Wenen, een toen niet onaanzienlijk bedrag van tien miljoen kronen.

Drei Volkstexte, op. 17

In deze liederen op anonieme religieuze teksten paste Webern voor de eerste keer, zowel melodisch als harmonisch, de regels van de twaalftoontechniek toe, naar het voorbeeld van zijn leermeester Schönberg die de 'Komposition mit zwölf nur aufeinander bezogenen Tönen' in de 'Fünf Klavierstücke', op. 23 (1920-1923), inaugureerde. Al zijn er, vanzelfsprekend, zeker verschillen aanwijsbaar tussen de 'Volkstexte' en vorige composities, de stilistische continuïteit wordt niet onderbroken. Een belangrijk onderscheid met de voorafgaande liederencycli vormt de ritmiek van op. 17, die door de (voor Webern nieuwe) talrijke toonherhalingen een ongewoon puntig karakter krijgt.

In 1953, ruim dertig jaar na het ontstaan ervan, vond in Keulen de eerste openbare uitvoering van de 'Volkstexte' plaats.

Alban Berg Strijkkwartet, op. 3

Het Strijkkwartet op. 3 sluit de reeks van composities af ('Sieben frühe Lieder', 'Klaviersonate', op. 1 en 'Vier Lieder', op. 2), die Alban Berg schreef onder toezicht van zijn leermeester Arnold Schönberg, bij wie hij van 1904 tot 1910 compositie studeerde.

Schönbergs aanwezigheid, met name in de gedaante van zijn Tweede Strijkkwartet (1908), is steeds voelbaar in dit werk: van de motivische arbeid (waarin Berg op dat moment zichzelf overtrof) en de contrapuntische handgrepen als omkering en vergroting, tot de verregaande differentiëring in klankvorming (col legno, sul tasto, sul ponticello). Berg bewijst in dit strijkkwartet, dat hij op 24-jarige leeftijd componeerde, zijn volledige meesterschap. Ook in expressief opzicht is het kwartet al een zeer persoonlijk werkstuk, ondanks de Mahleriaanse gloed die over de muziek ligt. Volgens Adorno componeerde Berg zijn kwartet 'im Trotz', toen een uitgeverij zijn Klaviersonate had geweigerd. Vandaar de 'Geste der herrischen Selbstbehauptung' (Adorno) waarmee dit fel-expressivistische kwartet begint en eindigt.

Het Strijkkwartet bestaat uit twee, in lengte niet zeer uiteenlopende delen, die kenmerken van resp. sonate- en rondovorm vertonen. Naast verschillen in karakter en tempo vertonen beide delen thematische en motivische verwantschappen. Van een tonaal centrum, zoals dat in de Pianosonate (b klein) nog aanwijsbaar is, is in het kwartet geen sprake meer.

Alban Berg droeg zijn kwartet op aan zijn (toen nog toekomstige) vrouw Helene Nahowsky. De eerste uitvoering die Berg overigens weinig succes bezorgde ('Unter dem Deckmantel und Namen 'Streichquartett' wird dieses über Auftrag des Herrn Alban Berg misshandelt'), vond op 24 april 1911 in Wenen plaats. Dertien jaar later reviseerde Berg zijn opus 3 onder invloed van het toenmalige compositorische denken van Schönberg.

Arnold Schönberg

Herzgewächse, op. 20

In december 1911, dezelfde maand als waarin Kandinsky en Franz Marc de Kunstenaarsvereniging 'Der Blaue Reiter' oprichtten, voltooide Schönberg de compositie van een (vertaalde) tekst van Maurice Maeterlinck: 'Herzgewächse', voor sopraan, celesta, harmonium en harp. Schönberg onderhield van meet af aan nauwe betrekkingen met 'Der Blaue Reiter'. Op de eerste tentoonstelling ervan waren drie van zijn schilderijen te zien en in de almanak van de vereniging, die in de maand mei van het volgende jaar verscheen, waren, behalve reproducties van twee zelfportretten, het opstel 'Das Verhältnis zum Text' en, als muziek-bijlage, een faksimile van 'Herzgewächse' (tevens de eerste publikatie hiervan) afgedrukt.

Herzgewächse bevat ongeveer de moeilijkste vocale partij die Schönberg geschreven heeft, vergelijkbaar alleen met die van 'Die Seele' in het oratorium 'Die Jakobsleiter'. Behalve de uitzonderlijke instrumentale bezetting van de compositie is dit vermoedelijk de voornaamste reden waarom 'Herzgewächse', dat met onder andere 'Pierrot Lunaire' (1912) tot Schönbergs laatste vrij atonale werken behoort, zo zelden wordt uitgevoerd. De omvang van de sopraanpartij beslaat bijna drie oktaven: gis-f'''. De hoge f wordt pas in de slotmaten via een sprong van een kleine none bereikt en na langer dan een maat pppp – zo zacht mogelijk – te zijn aangehouden, spronggewijze weer verlaten. Niet zonder reden karakteriseerde Webern 'Herzgewächse' als de 'Gipfelpunkt der Musik'.

Hoewel de instrumentatie van 'Herzgewächse' niets onbevredigends heeft, doen de talrijke registratieaanwijzingen in de harmoniumpartij een oorspronkelijke orkestrale conceptie vermoeden. Waarschijnlijk echter ten onrechte, omdat de aanwijzingen pas later toegevoegd schijnen te zijn.

Suite, op. 29

Na de voltooiing van de 'Vier Orchesterlieder', op. 22, in 1916 sluitsteen van Schönbergs vrij atonale periode, verstrijken er vijf jaren, die geen enkele voltooide compositie opleveren. Het oratorium 'Die Jakobsleiter' waaraan Schönberg tussen 1917 en 1922 werkt, blijft onvoltooid. Voor de verminderde activiteit op compositorisch gebied komen andere bezigheden in de plaats: een vergeleken bij vroeger uitgebreidere lespraktijk als compositieleraar, het organiseren van concerten met nieuwe muziek (in 1918 richt Schönberg de bekende 'Verein für musikalische Privat-aufführungen' op) en de bezinning op acute, compositie-technische problemen. Het laatste zal leiden tot de ontdekking, 'durch welche die Vorherrschaft der deutschen Musik für die nächsten hundert Jahre gesichert is' (Schönberg): de twaalftoontechniek. De eerste voorbeelden van muziek die volgens de regels van de dodekafonie geschreven is, treffen we in de 'Fünf Klavierstücke', op. 23 (1923), de 'Serenade', op. 24, en de 'Suite für Klavier', op. 25, aan. Niet minder ongerijmd dan in 'Pierrot Lunaire' het geval was, is de wijze waarop Schönberg in deze composities een voorkeur aan den dag legt zijn atonale idioom te verbinden aan traditionele vormen en structuurprincipes die ontleend zijn aan de tonale muziek en nauw samenhangen met de (functionele) harmoniek en de modulatorische eigenschappen waardoor deze gekenmerkt wordt. Terecht merkte Boulez op: 'In zijn drie 'Satiren' op. 28 stigmatiseert Schönberg de neo-klassieke composities (het is vermoedelijk Stravinsky die hier als 'der kleine Modernsky' ten tonele wordt gevoerd. E.S.) en gebruikt hiervoor een taal die een beroep doet op klassieke vormen, reminiscenties en clichés; als er in de tekst niet uitdrukkelijk van satire sprake was geweest, zou het moeilijk zijn geweest het gekarikaturiseerde academisme in opus 28 te onderscheiden van het 'klassicisme' in opus 29.'

Opus 29, de 'Suite' voor drie houtblazers, drie strijkers en piano werd gecomponeerd in de jaren 1924–1926. Hoewel zij door de vier koorstukken op. 27 en de drie Satiren op. 28 gescheiden zijn van het 'Blaaskwintet' op. 26, valt de ontstaanstijd ervan goeddeels voor die van de beide koorcomposities. De reeks die aan deze Suite ten grondslag ligt is wat betreft de gebruikte intervallen een van de minst gevarieerde die Schönberg in zijn kamermuziek heeft gehanteerd. De intervalstructuur van deze reeks heeft als consequentie voor het harmonisch aspect van deze compositie de bijzondere nadruk op terts en sext, met name in de pianopartij. De werking van de parodistische elementen in deze kompositie (de vermomde kadens aan het slot van de Overture, de col legno begeleidingsfiguren in de strijkers tamelijk aan het begin van Tanzschritte – een aan de amusementsmuziek van de twintiger jaren ontleend slagwerkeffect – en het simpele deuntje in E 'Ännchen von Tharau', waarop de variaties van het derde deel gebouwd zijn) werd waarschijnlijk door de weinig relativiserende persoonlijkheid van Schönberg sterker ervaren dan velen zich nu kunnen voorstellen.

Elmer Schönberger

Amsterdams Strijkkwartet

Anton Webern : Fünf geistliche Lieder, op. 15

I

Das Kreuz, das musst' er tragen bis an die selbige Statt, wo er gemartert ward.
Maria, die stund auch dabei und weint ganz bitterlich um ihren Jesu Christ.
'O, Mutter, lass das Weinen ! Die Martern, die sind klein, das Himmelreich ist mein.'

II Morgenlied

Steht auf, ihr lieben Kinderlein,
der Morgenstern mit hellen Schein
lässt sich sehn frei gleich wie ein Held
und leuchtet in die ganze Welt.
Sei willkommen, du lieber Tag,
vor dir die Nacht nicht bleiben mag ;
leucht uns in unsre Herzen fein
mit deinem himmelischen Schein.
Uit 'Des Knaben Wunderhorn'

III

In Gottes Namen aufstehn, gegen Gott gehen,
gegen Gott treten, zum himmlischen Vater beten,
dass er uns verleih' lieb' Englein drei :
der erste, der uns weist, der zweite, der uns speist,
der dritt', der uns behüt' uns bewahrt,
dass uns an Leib und Seel' nichts widerfährt.

IV

Mein Weg geht jetzt vorüber, o Welt, was acht' ich dein ;
der Himmel ist mir lieber, da muss ich fahren ein.
Mich nicht zu sehr beladen, weil ich fertig bin,
in Gottes Fried und Gnaden fahr' ich mit Freud' dahin.

V (Dubbelcanon in motu contrario)

Fahr hin, o Seel', zu deinem Gott,
der dich aus nichts gestaltet,
der dich erlöst durch seinen Tod,
den Himmel offen haltet.

Fahr hin zu dem, der in der Tauf'
die Unschuld dir gegeben,
er nehme dich barmherzig auf
in jenes bess're Leben.

Anton Webern : Drei Volkstexte, op. 17

I

Armer Sünder, du,
die Erde ist dein Schuh ;
Mark und Blut,
der Himmel ist dein Hut.
Fleisch und Bein
sollen von dir gesegnet sein,
du heilige Dreifaltigkeit
von nun an bis in Ewigkeit !

II

Liebste Jungfrau, wir sind dein,
zeig' dich, Mutter stets zu sein,
schreib' uns alle deinem Herzen
unauslöschlich ein.

Gross ist unsrer Feinde Zahl
hier in diesem Tränental ;
rette, Mutter, deine Kinder
vor dem Sündenfall.

III

Heiland, unsre Missetaten
haben dich verkauft, verraten,
dich gegeißelt, dich gekrönt,
an dem Kreuze dich verhöhnt.

Lass dein Leiden und Beschwerden,
Jesus, uns zu Nutzen, werden,
lass durch deine Todespein,
Herr, uns nicht verloren sein.

Arnold Schönberg : Herzgewächse, op. 20

Meiner müden Sehnsucht blaues Glas
deckt den alten unbestimmten Kummer,
dessen ich genas, und der nun erstarrt in seinem Schlummer.
Sinnbildhaft ist seiner Blumen Zier :
Mancher Freuden düstre Wasserrose,
Palmen der Begier, weiche Schlinggewächse, kühle Moose,
eine Lilie nur in all dem Flor,
bleich und starr in ihrer Kränklichkeit,
richtet sich empor über all dem blattgeword'nen Leid,
licht sind ihre Blätter anzuschauen,
weissen Mondesglanz sie um sich sät,
zum Krystall dem blauen sendet sie ihr mystisches Gebet.

Maurice Maeterlinck

Reinbert de Leeuw

Reinbert de Leeuw, geboren 1938 in Amsterdam, studeerde piano en muziektheorie in Amsterdam en compositie in Den Haag bij Kees van Baaren.

Als leraar is hij aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag verbonden, zowel voor de uitvoering als analyse van moderne muziek.

Als uitvoerend musicus houdt hij zich de laatste jaren vooral bezig met het verzorgen van series moderne muziek, waarbij ieder concert een speciaal aspect van de ontwikkeling van de muziek van de 20e eeuw belicht (de zgn. 'Rondom-concerten').

Naast enige kamermuziekwerken schreef hij 'Hymns and Chorals' (1970) voor blazersensemble, elektronische gitaren en elektronisch orgel, de opera 'Reconstructie' samen met Louis Andriessen, Hugo Claus, Misha Mengelberg, Harry Mulisch, Peter Schat en Jan van Vlijmen en 'Abschied', Symphonische Dichtung für grosses Orchester (1971-1973). Hij publiceerde een boek over Charles Ives (samen met J. Bernlef), en een verzameling, eerder in De Gids verschenen beschouwingen over moderne muziek onder de titel 'Muzikale anarchie'.

Dorothy Dorow

Dorothy Dorow, geboren in Londen, studeerde piano en compositie aan het Trinity College in deze stad en zang bij de vermaarde Maggie Teyte.

Zij begon haar carrière in de lichte muziek, maar legde zich vanaf 1959 speciaal toe op het moderne repertoire. Zij trad inmiddels in vele steden van Europa op, verleende medewerking aan talrijke concerten en opera-uitvoeringen, heeft vele eerste uitvoeringen op haar naam staan van moderne composities, die vaak speciaal voor haar stem werden geschreven. Hoewel het bezit van een absoluut gehoor en een stemomvang van $3\frac{1}{4}$ octaaf haar bijzonder geschikt maakt voor het zingen van hedendaagse composities, bestrijkt haar repertoire het gehele terrein der vocale muziek, waarbij haar voorkeur uitgaat naar werken uit de renaissance-periode.

Dorothy Dorow woont in Stockholm, waar zij, tezamen met haar echtgenoot Daniel Bell (dirigent van het Koninklijk Theater en counter-tenor) het Dorow-Bel Consort heeft opgericht, dat reeds veel succes in Zweden heeft geogenst.

Dorothy Dorow heeft aan talrijke festivals meegewerkt, o.a. de Warschauer Herfst en muziekfeesten der I.S.C.M.

Het Amsterdams Strijkkwartet

Het Amsterdams Strijkkwartet, waarvan de leden elkaar in het Nederlands Kamerorkest van Szymon Goldberg leerden kennen, kreeg in 1966 zijn definitieve vorm.

Het verwierf zich al snel naam, vooral als specialist op het gebied van de nieuwe muziek; een van de redenen waarom Matthijs Vermeulen het zijn strijkkwartet opdroeg, en waarom het nu nog veelvuldig zijn medewerking verleent aan de Rondom-concerten onder leiding van Reinbert de Leeuw.

Het Amsterdams Strijkkwartet maakte succesvolle tournees door Engeland, Duitsland, Zwitserland, Frankrijk, Finland en België en treedt regelmatig op voor binnen- en buitenlandse radiostations.

Bovendien realiseerde het vaak kamermuziekuitvoeringen met andere veelal befaamde musici.

Amsterdam – Concertgebouw – 18 juni 1974 – 20.15 uur

dirigent	Ernest Bour
solist	Theo Bruins, piano Concertgebouworkest
Schönberg	Thema en variaties, op. 43 b
Van Vlijmen	Sonata per pianoforte e tre gruppi strumentali
Martin	Eerste symfonie

Den Haag – Remonstrantse Kerk – 22 juni 1974 – 20.15 uur
Amsterdam – Paradiso – 23 juni 1974 – 20.30 uur

dirigent	Hans Vonk
solisten	Vera Beths, viool Theo Bruins, piano Nederlands Blazers Ensemble
Gabrieli	Twee Canzoni
Mozart	Ouv. 'Die Entführung aus dem Serail'
Maderna	Juilliard Serenade Serenata per un satellite Dialodia Pièce pour Ivry
Strawinsky	Concert voor piano en blaas- instrumenten

Den Haag – Diligentia – 29 juni 1974 – 20.15 uur
Amsterdam – Concertgebouw – zondag 30 juni 1974 – 20.15 uur

Rondom Schönberg I

dirigent	Reinbert de Leeuw
solisten	Dorothy Dorow, sopraan Lieuwe Visser, bas Amsterdams Strijkkwartet Dick Hoogeveen, Geert van Keulen, George Pieterse, Bob Zimmermann
Webern	Trakl-Lieder, op. 14
Zemlinsky	Derde strijkkwartet
Webern	Vijf canons, op. 16 Drie liederen, op. 18
Schönberg	Serenade, op. 24

Amsterdam – Concertgebouw – 4 juli 1974 – 20.15 uur

dirigent	Michael Gielen
solisten	Slavka Taskova, sopraan Maurizio Pollini, piano Arie van Beek, Henk van de Donk, Hans Keizer en Wim Koopman, slagwerk
Maderna	Quadrivium
Nono	Como una ola de fuerza y luz